

Maria Waclawek¹, Maria Wtorkowska²

<https://orcid.org/0000-0002-3307-5338>

<https://orcid.org/0000-0001-9317-2490>

BÓG, HONOR, OJCZYŻNA? O STOSUNKU POLAKÓW DO PAŃSTWA I NARODU W POLSKICH I SŁOWEŃSKICH BADANIACH ANKIETOWYCH

Streszczenie: Przywołana w tytule dewiza Wojska Polskiego przynależy do kluczowych pojęć polskiej kultury, aktywizuje się w umysłach Polaków i nie-Polaków. Z pojęciami *państwa* i *narodu* nieodłącznie wiąże się zagadnienie tożsamości narodowej, a także to, czym jest i jak jest postrzegana ojczyzna. Za teoretyczną podstawę badań uznajemy przyjęte w polskiej etnolingwistyce założenia dotyczące językowo-kulturowych stereotypów, a także korelujących z nimi kulturomów. Celem artykułu jest rekonstrukcja fragmentu stereotypowego konceptu Polaków – tego, co zdaniem polskich i słoweńskich respondentów najlepiej charakteryzuje Polaka i Polkę w ich stosunku do państwa i narodu. Na podstawie zebranych wypowiedzi ankietowych zostały wyodrębnione następujące kategorie tematyczne: 1) wartościowanie pozytywne, 2) wartościowanie neutralne i ambiwalentne, 3) wartościowanie negatywne. Z badania zasadniczo wyłania się wartościowany *in plus* obraz Polaka jako patrioty – szczególnie wyraźnie zarysowany w ujęciu heterostereotypowym (słoweńskim). Zrekonstruowano również model przeciwstawny – mocniej uwypuklony w ujęciu autostereotypowym (odtwarzanym z wypowiedzi polskich). W końcowej części artykułu uzyskane wyniki zostały krótko zinterpretowane w kontekście kulturomów – związanych z polskimi symbolami narodowymi (*ojczyzną*) i ideami (*patriotyzmem*), a także w kontekście polonistycznego kształcenia językowego cudzoziemców. Funkcjonalne jest badanie ważnych dla danej kultury (w naszym przypadku polskiej) kluczowych słów z perspektywy własnej, jak i obcej, właściwej zewnętrznemu obserwatorowi.

¹ maria.waclawek@us.edu.pl, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Humanistyczny, Instytut Językoznawstwa, ul. Uniwersytecka 4, 40-007 Katowice.

² mariazofia.wtorkowska@ff.uni-lj.si, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slavistiko, Katedra za polonistiko, Aškerčeva c. 2, 1000 Ljubljana, Slovenija.

Słowa kluczowe: językowy obraz świata, stereotyp, Polak, państwo, naród, ojczyzna, kulturem

GOD, HONOUR, FATHERLAND? ABOUT THE ATTITUDE OF POLES TO THE COUNTRY AND NATION IN POLISH AND SLOVENIAN SURVEYS

Abstract: The motto of the Polish Army referred to in the title belongs to the key concepts of Polish culture; it is activated in the minds of Poles and non-Poles. The concept of state and nation is inseparably connected with the issue of national identity, as well as what the fatherland is and how it is perceived. As a theoretical basis for research, we consider the assumptions adopted in Polish ethnolinguistics regarding linguistic and cultural stereotypes, as well as the culturemes that correlate with them. The aim of the article is to reconstruct a fragment of the stereotypical concept of Poles – what, according to Polish and Slovenian respondents, best characterizes a Pole in their attitude to the state and nation. Based on the collected survey responses, the following thematic categories were distinguished: 1) positive evaluation, 2) neutral and ambivalent evaluation, and 3) negative evaluation. The survey basically shows a plus-valued image of a Pole as a patriot – particularly clearly outlined in the heterostereotypical (Slovenian) approach. The opposite model was also reconstructed – more strongly emphasized in the auto-stereotypical approach (reconstructed from Polish statements). In the final part of the article, the obtained results were briefly interpreted in the context of culturemes – related to Polish national symbols (fatherland) and ideas (patriotism), as well as in the context of Polish language education for foreigners. It is useful to study key words important for a given culture (in our case, Polish) from the perspective of one's own and that of the foreign learner.

Keywords: linguistic image of the world, stereotype, Pole, country, nation, fatherland, cultureme

1. WPROWADZENIE

Przywołana w tytule dewiza Wojska Polskiego przynależy do kluczowych pojęć polskiej kultury (Niewiara 2017), funkcjonując w polszczyźnie i kulturze Polski, aktywizuje się w umysłach Polaków i nie-Polaków znających polską społeczność kulturową. Dewiza została wpleciona w wypowiedź ankietową na temat stosunku Polaków do własnego narodu i państwa zarówno przez polskiego respondenta, jak i słoweńskiego – wyrażającego się w swoim języku ojczystym, ale podającego hasło *Bóg, honor, ojczyzna* bez przekładu, w języku źródłowym.

Język rozwija się wraz z kulturą, tradycją i historią wspólnoty, która się nim posługuje. Każda społeczność w określony – zrelatywizowany do swoich potrzeb i wiedzy – sposób nazywa i interpretuje rzeczywistość pozajęzykową. Z językowym obrazem świata nieodłącznie związane jest wartościowanie, istotne zatem jest badanie tego, jak człowiek ocenia siebie i innych, co preferuje, a co odrzuca. Ważne jest także – a może przede wszystkim – to, czy *homo loquens* (por. Bartmiński 2009, s. 98) zdaje sobie sprawę z tego, że w odpowiedni (właściwy sobie) sposób profiluje obraz siebie i otaczającego go świata i czy jest świadomy tego, że Inny może inaczej rozumieć i interpretować dane treści – zgodnie z jego podmiotowym punktem widzenia.

Za teoretyczną podstawę badań uznajemy przyjęte w polskiej lingwistyce kulturowej założenia dotyczące językowego obrazu świata (Bartmiński 1999; Dąbrowska, Anusiewicz 2000; Bartmiński 2007, 2009), w szczególności odnoszące się do **językowo-kulturowych stereotypów**. *Stereotyp* rozumiemy jako określony koncept – „wyobrażenie utrwalone w potocznym, obiegowym wariacie języka ogólnopolskiego, stojące między wyrażeniem językowym a realnym światem” (Bartmiński, Bielińska-Gardziel 2012, s. 10), cechujące się antropocentrycznym (w tym etnocentrycznym) punktem widzenia i takąż perspektywą, intersubiektywizmem, uproszczeniem i „zdroworozsądkowością” (Bartmiński 2007; 2009). Interesuje nas rekonstrukcja stereotypu grupy etnicznej na tle porównawczym – odtworzenie modelu autostereotypowego (A), a więc sposobu postrzegania danej grupy przez nią samą (w tym przypadku przez Polaków), i heterostereotypowego (H) – na podstawie oceny dokonanej przez innych (w tym przypadku przez Słoweńców).

Ważną dla lingwistyki kulturowej perspektywę konfrontatywną nieco inaczej profiluje koncepcja kultuuremów, którą na gruncie polskim realizują m.in. Alicja Nagórko (2004), Hanna Burkhardt (2008), Maciej Rak (2015ab) czy Grażyna Zarzycka (2019). **Kultuuremami** określa się jednostki służące do opisu relacji język – kultura, ukazujące znaczące elementy danego systemu kulturowego – istotne dla jego zrozumienia, pełniące rolę jego interpretanta (Zarzycka 2019, s. 426) i (samo)identyfikujące społeczność, która się nimi posługuje (Rak 2015b, s. 14). Zgodnie z myślą Anny Wierzbickiej badaczki przyznają, iż „można i należy poszukiwać słów ważnych dla danej kultury, można o nich myśleć jako o kluczach, wytrychach umożliwiających wyjaśnienie odrębności czy zawłości kulturowych” (Niewiara 2017, s. 234). Podobnie jak Rak uznajemy kultuuremy za „jednostki etnolingwistyczne, słowa klucze, które w planie wyrażania są reprezentowane przez pojedyncze leksemy, zaś w planie treści mają tak bogate znaczenia, że dzięki nim można zrozumieć specyfikę danej społeczności narodowej, etnicznej lub regionalnej” (Rak 2015b, s. 13)³.

³ Badaczki zwracają uwagę na pojemność terminu *kultuurem* i wynikającą z niej nieostryść, co z kolei przekłada się na problem wyodrębniania (typowania) jednostek opisu. W samym

W pracy skupiamy się na odtworzeniu na podstawie danych ankietowych fragmentu stereotypu Polaka⁴. Badanie zostało przeprowadzone wśród 200 respondentów: 100 Polaków mających kontakt ze Słoweńcami i 100 Słoweńców znających przedstawicieli narodu polskiego⁵. Celem artykułu jest rekonstrukcja niewielkiego wycinka językowo-kulturowego stereotypowego konceptu Polaków – tego, co zdaniem respondentów najlepiej charakteryzuje Polaka i Polkę

ujęciu etnolingwistycznym omawiany termin wiązany jest m.in. z etnonimami, ksenizmami, egzotyzmami, a także skryptami kulturowymi (Wierzbicka 1999), leksyką realioznawczą (Nagórko 2004), symbolami kolektywnymi (Fleischer 2003), tzw. słowami sztandarowymi (Pisarek 2002), słowami kluczami (Wierzbicka 2007), pojęciami kluczowymi kultury (Niewiara 2017) czy stereotypami językowo-kulturowymi (Bartmiński 2007). Rak traktuje kulturem jako hiperonim ksenizmu, egzotyzmu, słowa klucza i innych pojęć pokrewnych.

⁴ Stworzony na potrzeby badania kwestionariusz ankietowy był rozbudowany, zawierał tylko pytania otwarte – takie same do opisu konceptu Polaka, jak i Słoweńca. Przygotowano go w dwóch wersjach językowych – po polsku i po słoweńsku. Badanie odbywało się w języku pierwszym respondentów, w większości zostało przeprowadzone drogą internetową bez obecności ankietera – takie działania służyły zapewnieniu odpowiadającym optymalnych warunków do swobodnego wyrażenia własnej opinii. Pytania dotyczyły następujących kategorii semantycznych rekonstruowanego obrazu Polaka/Słoweńca: sposób definiowania, wygląd, charakter i zachowanie, relacje rodzinne, sposoby spędzania wolnego czasu, **stosunek do państwa i narodu**, rodziny, pieniędzy, nauki i wykształcenia, religii, a także sposobu postrzegania „prawdziwego” przedstawiciela narodu. Monografia (Waclawek, Wtorkowska 2022) zawiera szczegóły dotyczące ankiety, sposobu przeprowadzenia badania, charakterystyki respondentów, a także opis znacznej części wyników – wybranych kategorii tematycznych wchodzących w skład rekonstruowanego modelu Polaka i Słoweńca. W niniejszym tekście skupiamy się na wybranej części niepublikowanych jeszcze efektów analizy – odtworzeniu modelu na podstawie wypowiedzi udzielonych w ramach pytania o stosunek (stereo)typowo postrzeganego Polaka do państwa i narodu.

⁵ W badaniach JOS i EUROJOS przyjęte jest dobranie próby obejmującej 100 respondentów. Badania stereotypów zawsze mogą budzić zastrzeżenia – wynikające m.in. z przyjętej drogi badawczej, sposobu eksploracji materiału czy z samej „natury” obiegowych sądów (tychże można nie podzielać, co nie przeczy ich funkcjonowaniu w języku i mentalności danej grupy). Stereotypy postrzega się w kategoriach długofalowości, odporności na modyfikacje. Ze względu na różne czynniki, m.in. relatywnie ograniczone kontakty między Polakami i Słoweńcami, trudno jest orzekać o istnieniu w języku i kulturze obu narodów historycznie uwarunkowanych obiegowych wzajemnych sądów o sobie (Polaków o Słoweńcach i Słoweńców o Polakach), można jednak badać stereotypowe postrzeganie przedstawicieli drugiego narodu wśród tych osób, które takiego kontaktu doświadczyły czy doświadczenia (albo słyszały o nim). Dlatego odtwarzany obraz Polaka/Słoweńca dotyczy tylko osób objętych badaniem, nie służy uogólnieniu go na całą społeczność obu narodów.

w ich stosunku do państwa i narodu⁶. W końcowej części artykułu uzyskane wyniki zostaną krótko zinterpretowane w kontekście kulturowym i praktyki glottodydaktycznej.

2. PAŃSTWO, NARÓD, OJCZYZNA – WYBRANE DANE SŁOWNIKOWE

Aby potwierdzić, że *państwo* i *naród* są kategoriami semantycznymi przynależnymi do języka, który jest interpretatorem antropocentrycznie (w tym polonocentrycznie) postrzeganego świata, warto przywołać choć przykładowo kilka obiegowych sądów zawartych w mniej lub bardziej zleksykalizowanych połączeniach wyrazowych czy przysłowiach, które obrazują to, jak wskazane pojęcia funkcjonują w polszczyźnie i mentalności jej użytkowników.

Słowniki języka polskiego wyraz hasłowy *państwo* w znaczeniu, które nas interesuje⁷, definiują jako ‘zorganizowaną politycznie społeczność, przeważnie tej samej narodowości, zajmującą określone granicami terytorium, mającą niezależną formę rządów’ (por. USJP 2003, t. 3, s. 35–36, WSJP – zob. przypis 5)⁸. W przywołanych pozycjach leksykograficznych wśród przykładowych kolokacji dotyczących tak zorganizowanej społeczności są m.in. te, które podkreślają niezależność: *państwo własne, obce, suwerenne, niepodległe, niezależne, niezawisłe, wolne, odrębne, samodzielne; a także: granice, stolica, rząd, obywatele, budżet państwa; zbrojne ramię państwa, głowa/naczelnik/szef/prezydent państwa*. Ponadto zgodnie z danymi zarejestrowanymi w słownikach funkcjonariusze oraz obywatele powinni *służyć dobru państwa, dbać m.in. o interesy i skarb państwa*, a nie *szkodzić mu*, w tym *żyć na koszt państwa*. Przykładowe odnotowane w słownikach połączenia dotyczą także m.in. sposobu rządzenia, por. np. *państwo prawa, państwo policyjne czy państwo w państwie*, oraz wielkości i prestiżu *potężne/silne czy rozwinięte, nowoczesne państwo*, a także możliwości zagrożenia, wynikającej z ekspansywnej polityki *państwa zaborczego*.

⁶ Materiał źródłowy zebrany został z odpowiedzi na pytanie w ten sposób wyrażone w formularzu ankiety – skonstruowanej odpowiednio po polsku lub po słoweńsku (zob. Wacławek, Wtorkowska 2022, s. 235, 240).

⁷ Abstrahujemy od rozumienia *państwa* jako ‘pani i pana’, choć etymologia obu znaczeń tego rzeczownika (zbiorowego i abstrakcyjnego) wywodzi się ze staropolszczyzny od tej samej formy ‘pan’ (<https://wsjp.pl/haslo/podglad/3451/panstwo/4927289/polskie> [16.04.2023]).

⁸ Podwaliny pod współczesne rozumienie państwa jako zasadniczo suwerennej instytucji politycznej, kontrolującej terytorium obejmujące wszystkich członków społeczeństwa, które je zamieszkuje, dał Maks Weber (Sipińska 2005, s. 24).

Naród z kolei definiowany jest jako ‘duża grupa ludzi mających wspólne pochodzenie, przeważnie mówiących tym samym językiem, związanych wspólną historią i kulturą oraz takimiż interesami politycznymi i gospodarczymi’ (USJP 2003, t. 2, s. 836–837; WSJP⁹). Badacze szeroko rozumianej humanistyki zgodnie postrzegają naród jako dynamiczną wspólnotę istniejącą ponad podziałami stanowymi, warstwowymi czy klasowymi, mającą określone dziedzictwo historyczne i kulturowe, wyposażoną w atrybuty zarówno obiektywne (terytorium, państwo, język itp.), jak i subiektywne, przekładające się na świadomość przynależności do tejże społeczności (Sipińska 2004, s. 501). Narody – jak wskazują odnotowane w słownikach połączenia wyrazowe – mogą być m.in. *wielkie, małe czy stare* lub *młode*¹⁰. Coś może *zbliżać/łączyć narody*, bywa, że są one *bratnie* (wtedy mówimy np. o *przyjaźni, wspólnocie czy rodzinie narodów*), jak i *wrogie* (co językowo określane jest m.in. jako *konflikty czy nienawiść narodów*). Naród może być *wybrany* – w takim połączeniu występuje w polszczyźnie nie tylko w znaczeniu religijnym dotyczącym wyznawców judaizmu, ale również świeckim – świadczącym o wyjątkowości i spełnianiu ważnej, dziejowej misji jakiegoś, np. polskiego, narodu. W języku zakorzenione jest dziedzictwo kulturowe, utrwalone są obiegowe sądy, prawdy o świecie i ludziach, słowem określony sposób konceptualizowania świata, dlatego nie bez przyczyny mówi się, że *Przysłowia są mądrością narodu/narodów*.

Ze skrótowo przywołanymi pojęciami *państwa* i *narodu* nieodłącznie wiąże się zagadnienie tożsamości narodowej¹¹, a także to, czym jest i jak jest postrzegana *ojczyzna* – w obiegowym rozumieniu to przede wszystkim „kraj, który ktoś uważa za swój, bo się w nim urodził, wychował lub mieszka”¹² czy w wersji nieco bardziej sformalizowanej – „kraj, w którym się ktoś urodził, którego jest obywatelem lub z którym jest związany więzią narodową” (USJP

⁹ *Naród*, w: P. Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego PWN*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/38091/narod> [16.04.2023].

¹⁰ Zgodnie z etymologią *naród* to ‘to, co się narodziło’. Prasłowiański rodowód wyrazu wskazuje na pochodzenie tego rzeczownika od czasownika **naroditi*, istniejącego w niezmienionej formie w słoweńszczyźnie (<https://wsjp.pl/haslo/podglad/38091/narod/3952638/polski> [16.04.2023]).

¹¹ *Tożsamość narodową* za Antoniną Kłoskowską rozumiemy jako „zbieżność subiektywnych postaw wielu ludzi odnoszonych do własnej grupy kulturowej [...] świadomość pewnej odrębności od obcych i poczucie związku z grupą swoich oraz świadomość ciągłości, historycznego trwania tej grupy i jej zbiorowej filiacji, wywodzenia się od wspólnych przodków czy przodka” (Kłoskowska 1992, s. 134).

¹² *Ojczyzna*, w: P. Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego PWN*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/9054/ojczyzna/4179182/kraj> [16.04.2023]. Współczesny rzeczownik pochodzi z prasłowiańszczyzny: **otъčina*, czyli ‘dziedzictwo po ojcu, ojcowizna’.

2003, t. 2, s. 1219)¹³. By zrozumieć kulturowe znaczenie polskiej *ojczyzny*, warto przywołać choćby kilka frazeologizmów czy paremię. Można *wyrzec się czegoś dla dobra ojczyzny*, a także *poświęcić/złożyć coś na ołtarzu ojczyzny*. Jak głosi przysłowie, *Miłe bliźny dla ojczyzny*, rany odniesione w walce z jej wrogiem są chwalebne. Podczas wręczania wojskowych wyróżnień czy nominacji skandowana formuła *ku chwale ojczyzny* podkreśla znaczenie i słusność walki za nią i dla niej. Po emigracji przybywamy z powrotem do kraju niczym dzieci do matki – *wracamy na łono ojczyzny*.

Aby dobrze uświadomić sobie sens stereotypowych opinii o państwie, narodzie i – siłą rzeczy – również o ojczyźnie, należy odkodować wartość semantyczną poszczególnych jednostek leksykalnych oraz odwołać się do tych motywacji znaczeniowych, które wynikają ze „zdroworozsądkowej” wiedzy, odzwierciedlając polską tożsamość językowo-kulturową. Bogactwo słownictwa odnoszącego się do kategorii *państwa* czy *narodu* wskazuje, że są one przez użytkowników języka postrzegane jako ważny element kultury. By zdać sobie sprawę z pełnego znaczenia wskazanych określeń, potrzebna jest taka kompetencja językowo-kulturowa użytkownika języka, dzięki której będzie on rozumiał pełne znaczenie słów i potrafił odczytać przekazane za ich pomocą sądy dotyczące „polskiej” oceny postaw i zachowań względem państwa, narodu i ojczyzny.

3. STOSUNEK POLAKÓW DO PAŃSTWA I NARODU – ANALIZA DANYCH ANKIETOWYCH

Na podstawie zebranych wypowiedzi ankietowych na temat polskiego stosunku do państwa i narodu zostały wyodrębnione następujące ogólne kategorie tematyczne: 1) wartościowanie pozytywne, 2) wartościowanie neutralne i ambiwalentne, 3) wartościowanie negatywne. Nie zawsze można było jednoznacznie określić daną ocenę (por. druga z wyróżnionych kategorii) – analiza jakościowa pozwala jednak na ukazanie odmienności ujęć czy też pewnego rodzaju balansowania osądu. W ramach odpowiedzi respondentów na temat konceptualizowanego przez nich stosunku Polaków do państwa i narodu łącznie wyekscerpowano 459 wyimków – 219 autostereotypowych oraz 240 heterostereotypowych¹⁴. Tabela 1. zbiera otrzymane wyniki przeliczone na dane procentowe.

¹³ Według Bartmińskiego łacińska *patria* była punktem wyjścia do polskiego sposobu konceptualizowania *ojczyzny* (Bartmiński 1993).

¹⁴ Wyimki (inaczej ekscerpty) traktujemy jako najmniejsze jednostki opisu, to wyodrębnione z ankietowych wypowiedzi segmenty/fragmenty tekstu (czasem obejmujące kilka

Tabela 1. Stosunek Polaków do państwa i narodu (%)

Stereotyp	Kategoria			Razem
	Wartościowanie pozytywne	Wartościowa- nie neutralne i ambiwalentne	Wartościowanie negatywne	
A	47	16	37	100
H	72	9	19	100

Wykaz skrótów: A – autostereotyp, H – heterostereotyp

Źródło: opracowanie własne

Z wypowiedzi słoweńskich wyłania się wyraźnie pozytywnie wartościowany model Polaka w kontekście jego stosunku do ojczyzny – to prawie 2/3 wszystkich wyekscerpowanych danych heterostereotypowych (H – 72%). Odsetek polskich wyimków dodatnio waloryzujących relację względem własnego państwa i narodu to niespełna połowa wszystkich odnotowanych ekscerptów (A – 47%), co świadczy o szanowaniu postawy obywatelskiej i uczuć patriotycznych, ale również jest sygnałem dystansowania się do przedmiotu oceny. W ujęciu autostereotypowym mocno zarysował się bowiem model krytyczny wyrażający pejoratywnie nacechowane postrzeżenie polskiego przedstawiciela narodu względem własnego państwa i jego mieszkańców (A – 37%).

WARTOŚCIOWANIE POZYTYWNE

Do ‘wartościowania pozytywnego’ włączone zostały wszystkie ekscerpty, które współtworzą dodatnio nacechowane szeroko rozumiane osądy ukazujące Polaka jako patriotę. Ze względu na bogactwo ilościowe i jakościowe materiału zostało wydzielonych 10 (czasem drobnych) deskryptorów i ich syndromów (wiązek cech deskryptorowych), por. tabela 2.

Tabela 2. Pozytywnie wartościowany stosunek Polaków do państwa, narodu
– podział na deskryptory (%)

Polak...	A	H
jest dumny z tego, że jest Polakiem	9	22
to patriota	12	17

wyrazów, a czasem pojedyncze słowo). Suma wszystkich wyimków zebranych od reprezentantów danej grupy (Polacy – autostereotyp, A; Słoweńcy – heterostereotyp, H) stanowi 100%: WA = 219 (100%), WH = 240 (100%). Podczas cytowania ekscerpty – najpierw z ujęcia autostereotypowego (po polsku), a potem heterostereotypowego (po słoweńsku) – zapisujemy kursywą i oddzielamy je od siebie średnikiem.

szanuje państwo i naród, uważa je za ważne/znaczące	6	11
jednoczy się z własnym narodem	10	4
ma świadomość narodową	2	8
czuje przywiązanie do ojczyzny	4	3
kocha Polskę	3	4
odznacza się innymi pozytywnymi cechami i/lub postawami	1	3
Razem	47	72

Wykaz skrótów: A – autostereotyp, H – heterostereotyp

Źródło: opracowanie własne

Największy odsetek wyimków zebranych z polskich danych ankietowych i drugi pod względem wielkości wśród słoweńskich współtworzą wypowiedzi *expressis verbis* wyrażające postrzeganie **Polaka jako patrioty** (słń. *patriot*; pol. *patriotyczny* – słń. *domoljuben*, *patriotski*; A – 12%, H – 17%), np.:

- *patriota*; *patrioci*; *Polacy są patriotami*; *Polacy zawsze byli wielkimi patriotami*; *większość Polaków uważa się za patriotów*; *w przeważającej części są patriotami*; inne: *Polacy uważają się za bardzo patriotyczny naród*; *silne idee patriotyczne*; *pelen czystych, szczerych i autentycznych uczuć patriotycznych*; *kultu najlepszych patriotycznych, altruistycznych zachowań*; *patriotyzm*; *górnolotny patriotyzm*; *patriotyzm bardziej liberalny*;
- *patriot*; *so patrioti*; *vsekakor patrioti*; inne: *domoljubni*; *domoljuben*; *menim, da je njihov odnos do države in naroda patriotski, zaščitniški*; *zelo so patriotski*; *večina Poljakov ima precej patriotični odnos do svoje države, zastave in naroda*; *patriotsko orientirani*; *patriotizem*; *precej močan patriotizem*; *patriotizem je izredno pomembna vrlina*; *velika mera patriotizma*.

W opinii ankietowanych polski patriotyczny stosunek do państwa i narodu może wiązać się z wciąż aktualnymi romantycznymi hasłami i dewizą Wojska Polskiego: *Bóg, honor i ojczyzna*; *še vedno aktualno geslo „Bóg, honor, ojczyzna!”*; *rahlo „romantičen”*; *martirologija*¹⁵. O ile w jednokrotnych wyimkach autostereotypowych określono polski patriotyzm jako ‘górnolotny’, a także ‘bardziej liberalny’ (por. wcześniej cytowane ekscerpty), o tyle w pojedynczych wypowiedziach słoweńskich zasygnalizowano, iż polskie umiłowanie ojczyzny wiąże się z konserwatyzmem i dotyczy osób wierzących: *poljski patriot je konzervativen*; *patritizem Poljakov je konservativnost v mišljenju in dejanjih*; *nekateri so patrioti (zlasti starejše generacije in tisti, ki so verni)*.

¹⁵ Polski patriotyzm może – zdaniem respondentów – przybierać również formę nacjonalizmu, co jest pejoratywnie oceniane (zob. ‘wartościowanie negatywne’).

Przede wszystkim z punktu widzenia zewnętrznego (bo słoweńskiego) obserwatora bardzo wyraźnie zarysował się model (stereo)typowego Polaka jako tego, który jest **dumny** (słń. *ponosen*) z kraju i którego rozpiera duma (słń. *ponos*) z polskiej kultury i historii (A – 9%, H – 22%), np.:

- *Polacy są dumni z narodu; dumnymi ze swojej ojczyzny; dumni ze swojej historii i tradycji; duma; duma z historycznej przeszłości Polski; chlubna historia Polski jest powodem do dumy;*
- *ponosni na svojo državo; zelo so ponosni nase in na svoj narod; ponosni na svojo zgodovino, kulturo in narod; ponosni so na svojo narodnost in državo, še posebej zaradi svoje zgodovine in stalne borbe za svojo državo; zelo so ponosni na svoj narod in svojo državo, ki je v svoji zgodovini dolgo niso niti imeli; ponosni na to, kar je njihovo, kar je poljsko; Poljak je ponosen na to, da je Poljak; narodni ponos; Poljaki imajo izrazito močen ponos; en sam ponos! do zgodovine osamosvajanja, bojev, samostojnosti.*

Odlamek rekonstruowanego deskryptora współtworzą dane *stricte* wyrażające, iż stosunek do państwa i narodu odznaczający się dumą z bycia Polakiem uwidacznia się również, gdy przedstawiciel narodu przebywa poza granicami kraju¹⁶, np.: *Polacy na emigracji albo będący na wakacjach za granicą są dumni z bycia Polakami; tudi v tujini se počutijo kot Poljaki.* Ze słoweńskiego punktu widzenia ważna jest historycznie uwarunkowana ciągłość polskiej emigracji, cenione są zarówno umiejętność zachowania i poważania własnej tożsamości, jak i niewstydzenie się polskości. Dodatkowo w ujęciu autostereotypowym zauważono, że: *Polacy za granicą zawsze trzymają się razem*¹⁷. W rekonstruowanym obrazie uwidoczniła się tendencja do idealizacji ojczyzny na obczyźnie: *idealizują kraj; obraz Polski wpojony dzieciakom przez rodziców nie jest zrównoważony przez rzeczywistość otaczającą – jest bardzo utopijny i wyidealizowany; Poljaki, ki živijo v tujini, se Poljske spominjajo kot idilične domovine, kjer je vse boljše kot drugje po svetu (podobno kot Slovenci).*

Z danych ankietowych zebranych w ramach pytania o stosunek Polaka do państwa i narodu wyłania się obraz osoby **szanującej państwo i naród, uznającej je za ważne/znaczące** (łącznie w A – 6%, a w H – 11%)¹⁸. W wypowiedziach wyrażano zatem pozytywne nastawienie do omawianego tematu poprzez użycie czasownika *szanować* (słń. *spoštovati*) i jego derywatów, np.: *szanujemy swój kraj; szanują swoją historię; szacunek do państwa; spoštujejo državo; zelo spoštujejo svojo državo; zelo spoštujejo državo, praznike, zgodovino; do države*

¹⁶ Oto udział procentowy tej części wyimków: A – 5% z 9%, H – 5% z 22%.

¹⁷ Zaprzeczenie tego twierdzenia przedstawione zostało w części opisującej wartościowanie negatywne.

¹⁸ Udział procentowy tego deskryptora rozkłada się następująco: a) Polak szanuje państwo i naród: A – 4% z 6%, H – 6% z 11%, b) uznaje je za ważne/znaczące: A – 2% z 6%, H – 5% z 11%.

goijo ogromno spoštovanje. Jak zostało wskazane w jednym ze słoweńskich ekscerptów, wyrazem polskiego szacunku względem narodu jest m.in. to, że jego wybitnym przedstawicielom stawiane są pomniki czy poświęcane są uroczystości: [...] *kar se kaže v izkazovanju časti znanstvenikom, voditeljem in drugim, ki so se borili za njihov narod, z raznimi spomeniki, kipi in proslavami*. Pozytywnie wartościowany stosunek do państwa czy narodu (w tym do jego tradycji, kultury i historii) dookreślane było wprost również za pomocą przymiotnika *važny* (słń. *pomemben*) czy zwrotu *wiele znaczyć* (słń. *veliko pomeniti*; podobną funkcję pełni czasownik *dati*), np.:

- *bardzo ważne są dla nich symbole narodowościowe, bohaterowie wojenni, historia i idee; państwo i naród wiele znaczą; państwo i naród, a przede wszystkim ojczyzna dla Polaka ma znaczenie;*
- *narod in tradicija jim pomeni zelo veliko; stoletja niso imeli svoje države, zato jim ta še toliko več pomeni; njihova zgodovina jim veliko pomeni; a także: veliko dajejo na tradicijo, kulturo; veliko dajo na zgodovino svoje države in poljskega naroda nasploh.*

W modelu odtwarzanym z danych polskich wyraźnie – w odróżnieniu od obrazu wyłaniającego się z danych słoweńskich – uwypukla się to, że mieszkańiec kraju nad Wisłą potrafi **zjednoczyć się z własnym narodem** w ważnych momentach dziejowych, a także podczas międzynarodowych wydarzeń sportowych czy różnego rodzaju społecznych inicjatyw i akcji charytatywnych (słń. *stopiti skupaj*; A – 10%, H – 2%), np.:

- *jednoczenie się w sytuacjach zagrożenia; w sytuacji zagrożenia potrafimy współpracować; zjednoczenie się obywateli w ważnych i trudnych momentach dla kraju np. śmierć Jana Pawła II, katastrofa lotnicza – Smoleńsk, śmierć Prezydenta RP; w obliczu nieszczęść, zagrożenia są lojalni i bohaterscy; podczas mistrzostw jednoczymy się – najlepsi polscy kibice w sporcie; Polacy chętnie angażują się w zbiorowe przedsięwzięcia (krwiodawstwo), charytatywne zbiórki (szlachetna paczka);*
- *ni se jim težko zorganizirati in stopiti skupaj, ko jih kaj ogroža; narod je nekaj, za kar bi bilo vredno preliti kri; zato so tudi strpen narod, ki je pripravljen pomagati bližnjemu v stiski; če je treba, Poljaki znajo stopiti skupaj¹⁹.*

W słoweńskim postrzeganiu polskiego stosunku do państwa i narodu częściej pojawia się obraz Polaka jako osoby, która ma **świadomość narodową**

¹⁹ Badania zostały przeprowadzone przed agresją Rosji na Ukrainę, dlatego w tekście nie będzie odniesień do tego wydarzenia, w tym polskiego jednoczenia się w obliczu zagrożenia – pomocy dla uchodźców wojennych. Warto jednak wspomnieć o reakcji słoweńskich studentów lublańskiej polonistyki przebywających w tym czasie w Polsce w ramach wymian międzynarodowych. Wyrażali, że byli pod wielkim wrażeniem ofiarności i poświęcenia Polaków niosących pomoc licznie przybywającym z Ukrainy uchodźcom.

(słh. *narodna zavest*, A – 2%, H – 8%), np.: *silna świadomość narodowa; są świadomi przeszłości; Poljaki imajo izrazito močno narodno zavest; globoka narodna zavest; so narodno zavedni; močna narodna identiteta; vztrajna narodna identiteta*. Ankietowani wskazywali przyczyny polskiej silnej identyfikacji narodowej, np.: *potrzeba zaznaczenia odrębności narodowej wynika z naszego położenia geopolitycznego i z trudnej historii; kot narod Poljaki še vedno občutijo posledice zgodovine, ki jih je zbrisala z zemljevida in zatirala*. Dodatkowo słoweńscy respondenci zauważyli, że świadomość narodowa Polaków związana jest z ich tożsamością narodową, co przekłada się m.in. na dbanie o kulturę i język ojczysty: *vzgajajo kulturo; trudijo se za dobro države in njihovega jezika; močna povezanost med poljsko narodno identiteto in poljskim jezikom*.

Pewien odsetek wypowiedzi (A – 4%, H – 5%) współtworzy deskryptor generujący obraz (stereo)typowego Polaka odczuwającego **przynależność, przywiązanie** (słh. *pripadnost, navezanost, povezanost*) do narodu i ojczyzny, np.:

- *silne poczucie przynależności narodowej; przywiązanie do ojczyzny; młodzi Polacy są przywiązani do kraju i spraw narodu; związani z narodem; silny związek z krajem można zauważyć nie tylko wśród starszej warstwy społeczeństwa;*
- *močan občutek pripadnosti; prevladuje močna državna pripadnost; Poljaki čutijo veliko pripadnost lastnemu narodu; zelo navezani na domovino; zdi se mi, da so kot narod (tudi zaradi vseh ovir v preteklosti) zelo povezani in složni; večina Poljakov na narod gleda kot razširjeno družino, so povezani med seboj.*

Słoweńscy badani uzupełnili dane zgrupowane w ramy tej cechy deskryptorowej o spostrzeżenie, iż polskość manifestowana jest poprzez ubiór (strój na szczególne okazje ma barwy narodowe lub takie kolory mają jego dodatki): *zanimivo se mi tudi zdi, da Poljaki pogosto manifestirajo belo-rdečo kombinacijo, npr. tudi ob resnih priložnostih, sploh če gre za kakšne kulturne dogodke, povezane s Poljsko (na ravni modnih dodatkov, kombinacija srajca-kravata itd.); pogosto vidim, da poljski avto ima dodatki (na primer na ogledalih) v barvah svojega naroda*.

W zebranych materiale zdarzały się również cytaty poświadczające wprost, że **Polak kocha** (słh. *ima rad; ljubi; gleda z ljubeznijo*) **Polskę** (A – 3%, H – 4%), np.: *kocha swój kraj; Polacy kochają swój kraj; kochają swoją Ojczyznę; radi imajo svojo državo; ljubijo svojo državo; na državo gledajo z ljubeznijo*. Jak to określił jeden z ankietowanych, umiłowanie do ojczyzny Polaka uwidacznia się m.in. poprzez kulinaria czy symbole narodowe, w tym to, jak o nich mówi: *zelo imajo radi svojo državo in to radi poudarjajo, radi izpostavljajo svoje tradicionalne jedi, simbole, pijačo*²⁰.

²⁰ Na temat kulturowej istotności obrazu polskich kulinariów wyłaniającego się z wypowiedzi ujętych w ramach innego pytania w tej samej ankiecie pisaliśmy w innym tekście (Waclawek, Wtorkowska 2019).

Dodatkowo z odpowiedzi na temat stosunku do państwa i narodu w Polsce, które niosą pozytywne nacechowanie, odnotowane zostały jednostkowo pojawiające się wyimki zebrane w ogólny deskryptor ‘Polak odznacza się innymi pozytywnymi cechami i/lub postawami’ (A – 1%, H – 3%). Ekscerpty przedstawiają laurkowy opis Polski i jej mieszkańców, nie odnoszą się jednak bezpośrednio do polskiego stosunku do własnego państwa i narodu: *raczej tolerancyjni wobec innych nacji*²¹; *slovijo po zelo lepi in urejeni državi, ki si jo je vredno ogledati; kot narod so prijazni ljudje, ki so pripravljene pomagati; imajo zelo bogato zgodovinsko tradicijo in veliko naredijo za turiste.*

WARTOŚCIOWANIE NEUTRALNE I AMBIWALENTNE

Część ekscerptów (por. tabela 1.) została zgrupowana w kategorię tematyczną o neutralnym lub nie w pełni jednoznacznym nacechowaniu, co wprost nawiązuje do wypowiedzi jednego z ankietowanych: *imajo ambivalenten odnos*. Podział materiału przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Neutralnie i ambiwalentnie wartościowany stosunek Polaków do państwa, narodu – podział na deskryptory (%)

<i>Polak...</i>	A	H
traktuje wyjazd za granicę jako alternatywę wobec pozostania w kraju	4	2
interesuje się polityką	4	1
ma pozytywne nastawienie do narodu, a negatywne do państwa	3	0
utożsamia państwo i naród	0	1
ma niejednoznaczny stosunek względem państwa i narodu	5	5
Razem	16	9

Wykaz skrótów: A – autostereotyp, H – heterostereotyp

Źródło: opracowanie własne

Bycie Polakiem nie musi oznaczać mieszkania w ojczyźnie. W przedstawionym wcześniej pozytywnie wartościowanym obrazie polskiego stosunku do państwa i narodu zrekonstruowano syndrom ukazujący dumę z polskości Polaka przebywającego (krótko- lub długoterminowo) poza granicami kraju. W kontekście ambiwalentnego wartościowania stosunku do państwa i narodu zebrano ekscerpty ukazujące **wyjazd za granicę** (słh. *odhod v tujino, zapustiti domovino*) jako pewnego rodzaju **alternatywę** (A – 4%, H – 2%) wobec tego, co można mieć lub co się ma w Polsce, np.: *dla lepszego bytu chętnie wyjeżdżają za granicę; Polska traktowana jako jedyna ojczyzna, w której chcemy żyć,*

²¹ Model przeciwstawny został zrekonstruowany w części ‘wartościowanie negatywne’.

ale nie możemy ze względów finansowych; wielu młodych ludzi chce wyjechać lub wyjechało, aby realizować się zawodowo; pripravljani so zapustiti domovino; veliko mladih pa razmišlja tudi v smeri čim prejšnjega odhoda v tujino, kjer se bolje živi in služi²².

Niewielka część ekscerptów tworzy syndrom pozbawiony wyraźnego oceniania *in plus* lub *in minus* wyrażający to, że **Polak interesuje się polityką** (A – 4%, H – 1%): *Polacy żywo interesują się sprawami państwa i polityki; mocno zaangażowani w politykę, zwykle mając poglądy prawicowe: desničarstvo.*

Tylko z polskich ekscerptów wyłania się rys ukazujący mieszkańca Polski jako osoby **pozytywnie** nastawionej **do narodu**, a **negatywnie do państwa** (A – 3%): *przywiązanie do narodu, ale nie do państwa; cechuje go przywiązanie do ojczyzny, ale nie do państwa, rządu i władzy; kocha swój kraj, ale nie utożsamia go z państwem.* Jak wyraził to jeden z respondentów, ambiwalentna postawa wynika z tego, iż: *Polacy chcą postrzegać państwo jako wartość, a nie jako zbiór instytucji wrogich jednostce.*

Z kolei jedynie ze słoweńskiego punktu widzenia Polak może **utożsamiać państwo i naród** (słń. *istovetiti narod in državo*): *pogosto istovetijo poljski narod s poljsko državo.* Taka ocena stanowi kolejne potwierdzenie ewidentnego postrzegania przez Słoweńców Polaka jako patrioty, jednak ze względu na niską wartość procentową (H – 1%) omawiany deskryptor może być rozpatrywany jedynie w kategoriach przypadkowych/kazualnych.

Dodatkowo część wyimków współtworzy obraz Polaka wskazujący na relatywność oglądu, **niejednoznaczny stosunek do państwa i narodu** (A i H – po 5%), np.: *stosunek do państwa jest zróżnicowany; patrząc na obecną sytuację polityczną, trudno jednoznacznie wypowiedzieć mi się na ten temat; sicer je odvisno od posamezne generacije, pa tudi od posameznikov, nekateri so bolj kozmopolitsko razpoloženi, a także świadczą o braku cech szczególnych Polaka względem jego relacji do państwa i narodu: *ne poznam posebnih značilnosti²³.**

WARTOŚCIOWANIE NEGATYWNE

Bardzo duży odsetek polskich wyimków i dość znaczny słoweńskich tworzy model pejoratywnie nacechowanej postawy Polaka względem państwa i narodu (por. tabela 1). Podział materiału prezentuje tabela 4.

²² Dodatkowo jednokrotnie w słoweńskim ujęciu ukazano Polaka jako kosmopolitę: *nekateri so bolj kozmopolitsko razpoloženi.*

²³ Do tej grupy ekscerptów zaliczyliśmy również sporadycznie zarejestrowane wyimki świadczące o wyrażonej bezpośrednio niewiedzy respondentów (*kako je glede politike, ne vem dobro, kako so zadovoljni, vem, da je nekaj nezadovoljstva, vendar ne vem natančno*), uznając tego typu informacje za znaczące.

Tabela 4. Negatywnie wartościowany stosunek Polaków do państwa, narodu
– podział na deskryptory (%)

Polak...	A	H
zawsze narzeka i krytykuje	12	6
jest (ogólnie) niepatriotyczny	12	1
jest nadmiernie patriotyczny	5	6
jest nietolerancyjny	5	3
jest zapatrzony w siebie	1	3
odznacza się innymi negatywnymi cechami i/lub postawami	2	0
Razem	37	19

Wykaz skrótów: A – autostereotyp, H – heterostereotyp

Źródło: opracowanie własne

W ujęciu negatywnym zdaniem ankietowanych Polak przede wszystkim permanentnie **narzeka** (słń. *pritoževati se*) i **krytykuje** (słń. *kritizirati*; A – 12%, H – 6%)²⁴. Utyskiwanie ma zarówno charakter ogólny, np.: *narzekają na wszystko; Polacy często narzekają; krytykujemy wiele rzeczy, o których często nie mamy pojęcia; ciągle narzekanie i krytykowanie; dla Polaków zawsze jest źle; radi kritizirajo; se pritožujejo*, jak i dotyczy wprost państwa, kraju czy polityki, np.:

- *nie czuje się obywatelem we własnym państwie; krytykujące [podejście] z chęcią wyrzeczenia się przynależności do własnej narodowości; wydaje mi się, że Polacy nie lubią swojego kraju, często go krytykują, widzą wady; Polacy krytykują władzę; ciągle narzekają na politykę; nie wierzy w uczciwość polityków;*
- *radi kritizirajo oblasti, birokracijo, državne organe itd., neke praktične vidike države, s katerimi se srečujejo v vsakdanjem življenju; vendar kritičnost in sumničavost do uradne države (politike in javne uprave).*

Niezadowolenie z aktualnej sytuacji wspomaga sentyment względem socjalizmu: *še vedno močni spomini na socializem*. Ponadto z punktu widzenia ankietowanych Słoweńców Polacy postrzegają się jako ofiary – obwiniają inne narody, państwa za swoje błędy i krzywdy: *za večje zablode v zgodovini so jim praviloma krivi drugi narodi; imajo zamero do zahodnega sveta za II svetovno vojno in hladno vojno; negovanje spomina na zgodovinske dogodke (torej većinoma krivice), povezane z narodom*. Niechęć Polaka do innych może dotyczyć współobywateli: *nie zawsze lubią też innych Polaków; skaczemy swoim*

²⁴ Rozkład procentowy deskryptora 'Polak zawsze narzeka i krytykuje' jest następujący: a) ogólnie narzeka i krytykuje (A – 4%, H – 1%), b) krytykuje państwo/kraj, politykę i historię czy inne narody (A – 5%, H – 4%), c) krytykuje rodaków (A – 2%, H – 1%), d) ma kompleks niższości (A – 1%, H – 1%).

*braciom do gardeł i nie potrafimy w solidarności bronić rodaków. Zgodnie z ankietowymi wypowiedziami postawa krytykująca i/lub mocno dystansująca ujawnia się nie tylko, gdy stereotypowy Polak jest w Polsce. W zrekonstruowanym wcześniej wyobrażeniu dumnego Polonusa, integrującego się z krajanami za granicą widoczny jest pewien rozdźwięk, w ekscerptach polskich i słoweńskich respondentów został bowiem zarejestrowany rys odmienny od wcześniej sygnalizowanego – Polaka cechuje nieufność i mocna rezerwa do rodaków na obczyźnie: *ciekawe jest to, że polscy studenci za granicą nie „trzymają się” razem – jak np. Hiszpanie czy Włosi; poza Polską są wobec siebie nieufni, wolą mieć zagranicznych znajomych, niż być „wśród swoich”; so povezani med seboj (ampak ne zunaj Poljske)*. W ramach analizowanej postawy względem państwa i narodu zasygnalizowano polski kompleks niższości – Polak umniejsza swoją wartość, uznaje swoją zaściankowość względem obywateli innych krajów: *podziwiają inne kraje, w porównaniu z nimi zawsze wypadamy „słabo”; po drugi strani pa se omalovažujejo in menijo, da zaostajajo za ostalo Evropo in da ta gleda zviška nanje*.*

W wyobrażeniu o nacechowaniu negatywnym odtwarzanym z rodzimych wyimków oprócz ciągłego narzekania i krytykowania, odzwierciedlającego – zdaje się – uniwersalny rys polskiej mentalności, wyraźnie został wyeksponowany model **niepatriotycznego** Polaka (A – 12%, H – 1%)²⁵. Tak konceptualizowaną wiązkę cech deskryptorowych budują m.in. cytaty wyrażające wprost to, że zanika w narodzie patriotyzm, np.: *coraz mniej patriotów!; Polacy mieszkający w kraju zazwyczaj nie wykazują się wielkim patriotyzmem; zero patriotyzmu; słaby codzienny patriotyzm*; a także: *brak świadomości narodowej i wspólnego dobra; mało już jest między nami prawdziwych polskich bohaterów narodowych, którzy walczą o lepsze życie dla wszystkich Polaków*. Stosunkowo często odnotowano sądy o nieszanowaniu państwa jako instytucji, systemu czy władzy oraz postrzeganiu państwa jako czegoś, co warto oszukać lub wykorzystać, np.: *państwa się nie szanuje; brak zaufania do państwa, które według wielu obywateli jest niesprawiedliwe, dlatego Ci obywatele mają przekonanie, że bezkarnie mogą oszukiwać np. przy podatkach, ulgach itp.; za wszelką cenę chce oszukać państwo; większość ludzi pod banderą biało-czerwoną załatwia swoje prywatne interesy*²⁶. Wербalizowanie niezadowolenia może wyrażać postawę bardziej radykalną i taką ocenę: *[Polak swoje] państwo często traktuje jako aparat ucisku; coraz częstsza skrajna nienawiść do władzy*. Przyczyn

²⁵ Oto podział procentowy deskryptora 'Polak jest niepatriotyczny': a) *expressis verbis* niepatriotyczny (A – 4%), b) nie szanuje państwa jako instytucji, systemu, władzy (A – 5%), c) nie dba o polski interes (A – 1%, H – 1%), d) nie dba o posiadanie prawdziwej elity (A – 2%).

²⁶ Jako brak szacunku wobec ojczyzny można potraktować również krytykę postawy nieekologicznej: *Polacy – odwrotnie niż Słoweńcy – mniejszą wagę przywiązują do natury (niestety nie widzą tak dużej potrzeby dbania o nią)*.

wyrażonej nieakceptacji aktualnej sytuacji politycznej i związanej z tym relacji względem państwa może być wiele. Z pewnością wynika to m.in. z kryzysu postawy obywatelskiej i obowiązku wobec narodu, bierności: w *ostatnim 25-leciu stracił na znaczeniu inteligent ze swoimi narodowościowymi i kulturalnymi powinnościami; mieszkając w Polsce, brałam udział w wielu dyskusjach na temat polityki, ale były to dyskusje siedzące w stylu „zupełnie bierna inteligencja spotykająca się na piwie”*, ale także – jak to wyraził respondent broniący polityki rządu polskiego – z tego, iż: *mało jest ludzi rozumiejących, co robi rząd i po co (nawet jeśli się nie zgadza z doktryną, to rozumie cel działania)*. Niepatriotyczna postawa Polaków w jednostkowo odnotowanych wyimkach tworzy syndrom ukazujący niedbanie o polski interes państwowy nie tylko poprzez wspomniane nastawienie na prywatę, ale także poprzez wzmocnienie zagranicznego kapitału – krótkofalowe myślenie, koncentrację na bieżących potrzebach: *Polacy nie widzą problemu w kupowaniu w sklepach, których właścicielami są zagraniczne koncerny; ważne, że produkty są tańsze niż w sklepach lokalnych – pieniądze mogą iść za granicę*. Słoweńscy badani dostrzegli polską przychylność względem Zachodu: *precejšnja naklonjenost tujemu, zlasti zahodnemu*.

Mimo wysokiego odsetka polskich danych tworzących wyobrażenie niepatriotycznego Polaka, zarówno z polskich, jak i ze słoweńskich wyimków odtworzono wartościowany negatywnie model przeciwstawny – ukazujący **nadmierny patriotyzm/nacjonalizm** (A – 5%, H – 6%), np.:

- *(pseudo)patrioci, z nacjonalistycznymi tendencjami; czasem też nacjonalisci; coraz częściej myślę, że Polacy to nacjonalisci (choć sami wolimy się określać narodowcami, patriotami); mówi się o Polakach, że to nacjonalisci – coś w tym jest; ostatnio [uwidaczniają się] tendencje nacjonalistyczne;*
- *patriotizem, ki pri večini že meji na nacionalizem; veliko je patriotizma, zdi se mi, da tudi nacionalizma; patriotizem, ki meji na nacionalizem; so nacionalisti.*

Postrzegany przez Słoweńców polski nadmierny patriotyzm bywa wiązany z obserwowaną i werbalizowaną przez nich przesadną dumą Polaków, przestarzałym sposobem myślenia o postawie obywatelskiej, właściwym dla *Katechizmu dziecka polskiego* Władysława Bełzy: *narodni ponos – takšen že kar malce zakostenel, kot nekakšen fosil iz obdobja Pilsudskega; včasih kar malo presenečenja, če je drugje tega [spoštljivega odnosa, celo ponižnega] manj (recimo Slovincem bi se pesem tipa „Kto ty jsteš” zdelo predvsem zabavna – prej kot kaj drugega)*. Ponadto z punktu widzenia Słoweńców wciąż mamy tendencję do tego, by patrzeć na siebie jako na naród wybrany, lepszy od innych: *v obnašanju Poljakov kdaj začutim „sindrom izbranega naroda”, boljšega od drugih; [razmišljanje] „mi smo boljši od drugih”*. Kompleks wyższości kompensuje wskazane wcześniej poczucie niższości.

W ramy odtwarzanego negatywnie wartościowanego wyobrażenia stosunku do państwa i narodu wchodzi również symbolicznie wskazany syndrom **nietolerancyjnego Polaka** (A – 5%, H – 3%):

- *za mało jesteśmy tolerancyjni w stosunku do innych narodów, których przedstawiciele szukają u nas lepszego życia (np. Ukraińców, Czeczeńców, Syryjczyków), zapominając, że nasi rodacy za granicą również nie mają łatwo; niekiedy patriotyzm jest wyrażany w dziwny sposób, np. poprzez podpalanie tęczy lub bicie obcokrajowców; ksenofobiczne podejście; obyczaj nielubienia Rosji i Rosjan;*
- *nestrpnost do tujcev; med mladimi (med drugim) je zelo razširjeno neonacistično mišljenje (več ljudi ter bolj radikalno kot v Sloveniji), ki se boji tujega, drugačnega; sovraštvo do Rusije.*

Niewielka pod względem liczby, ale wskazująca istotne cechy jest grupa wyimków określona jako **Polak jest zapatrzony w siebie** (A – 1%, H – 3%), nieco inaczej naświetlona w auto-, a inaczej w heterostereotypie. W opinii polskich ankietowanych wciąż jesteśmy skupieni na swojej przeszłości i przez to jesteśmy bierni: *przesadnie martyrologiczny, obciążony złą pamięcią historyczną, często skrajnie emocjonalny i nieracjonalny; ciągle pamięć o przeszłości również przytłacza i nie pozwala pójść do przodu. Z punktu widzenia badanych Słoweńców – mieszkańców państwa młodego, a pod względem obszaru i ludności małego – Polacy zapatrzeni są w swoją wielkość w znaczeniu dosłownym, pod względem terytorium i liczebności, oraz przenośnym – uznawanie swojej (polskiej) ważności i wpływowości na arenie międzynarodowej nierzadko wiąże się z manifestowaniem postawy ignoranckiej względem większych i silniejszych sąsiadów, np.: *računajo na svojo velikost, ki bi jim omogočila večjo težo v EU; zelo poudarjajo, da so „velik narod” in se pogosto ne zavedajo relativnosti – sploh glede na lego med Nemčijo in Rusijo*²⁷.*

Dodatkowo niewielka część polskich ekscerptów o nacechowaniu negatywnym wynotowanych z odpowiedzi na temat stosunku do państwa i/lub narodu w Polsce została zgrupowana w syndrom **Polak odznacza się innymi negatywnymi cechami i/lub postawami**, zbierający wyimki, które trudno byłoby zaklasyfikować do wcześniejszego opisu (A – 2%). Zgodnie z tym obrazem Polacy są m.in. politycznie podzieleni, np.: *juž od bardzo dawna Polacy nie byli tak bardzo podzieleni przez politykę jak w chwili obecnej; ta ostatnia [polityka] niestety potrafi rozdzielić i skłócić naród.*

²⁷ Bywa, że właśnie wielkość i liczebność państwa jest przeszkodą w zmianach na lepsze (w Słowenii zaś małość państwa i niewielka liczebność jego mieszkańców): *po eni strani imajo zaradi številčnosti občutek pomembnosti, po drugi strani pa to vidijo kot glavno oviro za spremembo česarkoli na boljše oz. kot izgovor, zakaj se ne da nič izboljšati/spremeniti (to je diametralno nasprotje od Slovencev, slednji imajo kompleks manjvrednosti zaradi majhnosti in majhnost vidijo kot glavni vzrok za svoje težave oz. kot izgovor).*

4. PODSUMOWANIE – WOKÓŁ KULTUREMÓW

Na podstawie zebranych wyników badań ankietowych zasadniczo wyłania się wartościowany *in plus* obraz Polaka jako patrioty – wyraźniej zarysowany w ujęciu heterostereotypowym, co *expressis verbis* (choć z przekąsem) podsumowuje następujący wyimek: *to je precej jasno: zelo patriotski narod, v dobrem in slabem smislu*. We własnej ocenie (narzekający i krytykujący) Polak siebie, swoje państwo i naród widzi zdecydowanie mniej pozytywnie: [cechuje nas] *myślenie typu „państwo jest nieudolne, rząd nas oszukuje, naród chce nas okraść, a sąsiad na mnie donosi”*. Część ankietowych wypowiedzi była dwuczłonowa (przeciwstawna ze spójnikiem *ale* lub z konstrukcją *z jednej strony..., z drugiej zaś/z drugiej strony...*), wyrażająca paralelne funkcjonowanie przeciwstawnych modeli: *kocha swój kraj, ale nie utożsamia go z państwem; Polacy kochają swój kraj, ale dla lepszego bytu chętnie wyjeżdżają za granicę; so povezani med seboj (ampak ne zunaj Poljske); po eni strani prevladuje močna državna pripadnost, po drugi strani pa tudi precejšnja naklonjenost tujemu, zlasti zahodnemu*.

Język jest postrzegany jako fenomen kulturotwórczy. Antropolodzy kultury, semiotycy i etnolingwiści podkreślają kulturową niepowtarzalność każdego języka (por. Wierzbicka 2007, s. 11). Kulturemy pozwalają danej grupie społecznej wyrażać i zdefiniować własną tożsamość i świadomość językowo-kulturową, relację względem swojej historii, tradycji i wartości, zarazem odnieść się do współczesności i aktualnych problemów. Naszym celem jest zwrócenie uwagi na potrzebę uwrażliwienia zarówno polskich, jak i zagranicznych odbiorców na wielokulturowość oraz różnice w sposobie profilowania obrazu świata – tu na przykładzie drobnego wycinka – rekonstrukcji polskiego stosunku do państwa i narodu z punktu widzenia i perspektywy Polaków oraz Słoweńców.

Jak twierdzi Rak:

Kulturemy w ujęciu etnolingwistycznym składają się na autostereotyp, choć nie są z nim tożsame. Do ich zasobu można zaliczyć symbole narodowe (np. *gościnnosc, ojczyzna, szlachta, ziemiaństwo*), narodową topografię (np. *Polska, Częstochowa, Katyń, Kresy, Sybir, Wawel, Westerplatte, Wisła*), endoetnonimy (*Polak, Polka*), nazwy wartości (np. *Bóg, Jezus, Matka Boża, honor, pracowitość, wolność*), idei (np. *bohaterstwo, patriotyzm*) i wykładników tożsamości kulturowej (np. *bigos, chleb, kotlet schabowy, wódka*), a także określenia negatywne (np. *cham, cwaniak, kołtun, pijak, warchoł*).

(Rak 2015a, s. 313)

Rekonstruowany stosunek Polaka do własnego państwa i narodu wpisuje się w badanie kulturemów związanych z polskimi symbolami narodowymi (*ojczyzną*) i ideami (*patriotyzmem*). Warto polemizować z przytoczonym badaczem i zastanowić się, czy kulturem winno się łączyć tylko z autostereotypowym postrzeganiem danej grupy. Funkcjonalne jest badanie ważnych dla danej kultury (w naszym przypadku polskiej) kluczowych słów z perspektywy własnej, jak i obcej, właściwej zewnętrznemu obserwatorowi. Potwierdzają to również glottodydaktyczne badania Zarzyckiej: „[p]orównanie autostereotypu z heterostereotypem jest zawsze niezwykle cenne i w przypadku przedstawicieli grupy, do której odnoszą się dane stwierdzenia, prowadzi [to] do zobiektywizowania opinii o cechach własnej zbiorowości” (Zarzycka 2019, s. 438). Jak postuluje autorka:

Kulturemy polskie nie są «własnością» Polaków. Żeby je wydobyć i właściwie zinterpretować potrzebne jest skrzyżowanie perspektyw (punktów widzenia) – spojrzenie na Polaków i świat Polaków oczami nie-Polaków i skonfrontowanie tych wyobrażeń i sądów z sędami «swojaków», jak też z naszą własną, indywidualną opinią na dany temat. Każda «fałszywa», odmienna lub niepełna interpretacja może zapoczątkować ważną rozmowę na temat wartości.

(Zarzycka 2019, s. 429)

Kulturemy jako nacechowane etnocentryzmem „słowa zbiorowej pamięci” (Rak 2015b, s. 13) należy włączać do praktyki glottodydaktycznej, co usprawni proces przyswajania języka i immanentnie związanej z nim kultury²⁸. Kulturemy często nie w pełni dają się przełożyć na inne języki (por. Burkhardt 2008). Ma to odzwierciedlenie m.in. w trudności, jaką cudzoziemcowi uczącemu się polszczyzny sprawia rozumienie polskich kluczowych słów kultury, co wynika z niepełnej wiedzy o historii Polski i jej dziedzictwa postrzeganego oczyma Polaków, a więc rozumienia polskiego poczucia wyjątkowości dziejów własnego narodu, solidarności ze współobywatelami urodzonymi w tym samym kraju, w odpowiedni sposób oceniającymi i pamiętającymi własną historię, odznaczającymi się danym przywiązaniem do ojczyzny, państwa i narodu i mającymi podobne względem nich zobowiązania (Wierzbicka 2007, s. 332). Wyodrębnianie kulturemów i ich interpretowanie opracowane w ramach metod etnolingwistyki warto zatem przełożyć na (w naszym przypadku polonistyczną)

²⁸ Warto dodać, że wprowadzenie terminu *kulturem* przypisuje się Els Oksaar (1988), co ściśle wiąże się z glottodydaktyką. Wskazana badaczka opracowała koncepcję kulturemów na podstawie analizy komunikacji z cudzoziemcami uczącymi się języka obcego (niemieckiego), których sposób reagowania, w tym werbalnego wyrażania się, np. podczas powitania, był odmienny, uzależniony od przyjętych w ich kulturze wzorców.

praktykę glottodydaktyczną, łącząc różne podejścia: inter- czy transkulturowe, dyskursywne (dialogiczne), zadaniowe i ludyczne. W kontekście wyników naszych badań w kształceniu polonistycznym cudzoziemców należy uwrażliwić na to, że słowa typu *państwo, naród* czy *ojczyzna*, które pozornie poddają się tłumaczeniu, nierozzerwalnie związane są z dziedzictwem i doświadczeniami danej grupy etnicznej i narodowej. Konieczne jest też pokazanie kulturowego znaczenia „skrzydlatych słów”, w tym tych, które pojawiły się w ankietowych wypowiedziach (słoweńskich respondentów): *Bóg, honor, ojczyzna; „Kto ty jesteś?”*, bowiem:

(...) zanurzenie się w świat skrzydlatych słów (z zakresu kultury popularnej i wysokiej), nośnych kulturowo frazemów i nazw własnych – szczególnie tych, które mają także znaczenie wtórne – zapewni cudzoziemcom głębokie zanurzenie w kulturze języka docelowego.

(Zarzycka 2019, s. 430)

Jak podkreśliłyśmy, przywołany w tytule niniejszego tekstu cytat jest nie tylko nawiązaniem do dewizy Wojska Polskiego, ale też ekscerptem z wypowiedzi ankietowych na temat współczesnego polskiego stosunku do państwa i narodu. Dynamicznie zmieniająca się rzeczywistość i wyzwania, które nie tylko my jako naród podejmujemy w związku z sytuacją geopolityczną po 24 lutego 2022 r., potwierdzają, że wskazane hasło wciąż czy raczej niezmiennie – mimo mocno zarysowanego modelu krytycznego – jest aktualne. Uzyskane wyniki zachęcają do dalszych eksploracji na tle porównawczym²⁹.

BIBLIOGRAFIA

- Bartmiński J., 1993, *Polskie rozumienie ojczyzny i jego warianty*, w: J. Bartmiński (red.), *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*, Lublin, s. 23–48.
- Bartmiński J., 2007, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Lublin.
- Bartmiński J., 2009, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin.
- Bartmiński J. (red.), 1999, *Językowy obraz świata*, Lublin.
- Bartmiński J., Bielińska-Gardziel I., 2012, *Polski językowo-kulturowy obraz domu (cz. I)*, w: M. Abramowicz, J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel (red.), *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 1, Lublin, s. 9–45.

²⁹ Kulturowe, m.in. te związane z polską symboliką narodową, warto również badać w kontekście potrzeb ucznia z doświadczeniem migracji (por. Gryncewicz, Pawlik 2023 [w druku]).

- Burkhardt H., 2008, *Kulturomy i ich miejsce w teorii przekładu*, w: A. Dąbrowska (red.), „Język a Kultura”, t. 20, s. 197–209.
- Dąbrowska A., Anusiewicz J. (red.), 2000, *Językowy obraz świata i kultura*, Wrocław.
- Dubisz S. (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego [USJP]*, 2003, t. I–IV, Warszawa.
- Fleischer M., 2003, *Polska symbolika kolektywna*, Wrocław.
- Gryncewicz K., Pawlik P., 2023, „Ojczyzna” Marka Grechuty jako asumpt do rozmowy o wybranych polskich kulturomach i wartościach narodowych na lekcjach języka polskiego, „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”, t. 32 [w druku].
- Kłoskowska A., 1992, *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1, s. 131–141.
- Nagórko A., 2004, *Metody kontrastywne a etnolingwistyka (lingwistyka kulturowa)*, w: E. Fórián, (red.), *Multikulturowość, tożsamość narodowa, mniejszości na Węgrzech i w Polsce*, Debrecen, s. 23–33.
- Niewiara A., 2017, *Słowa klucze kultury jako nazwy pojęć wyrazistych o wysokim stopniu utrwalenia a zagadnienia synonimii leksykalnej*, „LingVaria” t. 12, nr 23, s. 233–252. <https://doi.org/10.12797/LV.12.2017.23.16>
- Ojczyzna*, w: P. Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego PWN*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/9054/ojczyzna> [16.04.2023].
- Oksaar E., 1988, *Kulturomteorie. Ein Beitrag zur Sprachverwendungsforschung*, Hamburg.
- Pisarek W., 2002, *Polskie słowa sztandarowe i ich publiczność*, Kraków.
- Rak M., 2015a, *Co to jest kulturom?*, „LingVaria”, nr 2(20), s. 305–316. <https://doi.org/10.12797/LV.10.2015.20.23>
- Rak M., 2015b, *Kulturomy podhalańskie*, Kraków.
- Sipińska D., 2004, *Naród*, w: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. III: M–O, Warszawa, s. 500–501.
- Sipińska D., 2005, *Państwo*, w: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. IV: P, Warszawa, s. 23–27.
- Waclawek M., Wtorkowska M., 2019, *Przez jedzenie do języka ... polskiego – o kulinariach oczami Polaków i Słoweńców*, w: D. Lech-Kirstein, M. Makuchowska (red.), *Bariery i pomosty w języku i kulturze*, „Język a Edukacja”, t. 7, Opole, s. 173–186.
- Waclawek M., Wtorkowska M., 2022, *O Polakach i Słoweńcach – w kręgu językowo-kulturowych stereotypów*, Ljubljana. <https://doi.org/10.4312/9789617128574>
- Wierzbička A., 1999, *Język – umysł – kultura*, Warszawa.
- Wierzbička A., 2007, *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*, Warszawa.
- Zarzycka G., 2019, *Kulturomy polskie – punkty widzenia, techniki ich wydobywania i negocjowania. Stosowanie perspektywy etnolingwistycznej w glottodydaktyce polonistycznej*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 26, s. 425–441. <https://doi.org/10.18778/0860-6587.26.29>
- Żmigrodzki P. (red.), *Współczesny słownik języka polskiego [WSJP]* [online], <https://wsjp.pl/> [16.04.2023].